

ÞÓRDÍS EDDA JÓHANNESDÓTTIR

SIGURDRÍFUMÁL
OG EYÐAN Í KONUNGSBÓK
EDDUKVÆÐA

Um varðveislu Sigurdrífumála
í yngri handritum og útgáfu síðustu vísanna

1. Inngangur

SIGURDRÍFUMÁL eru eitt þeirra kvæða sem varðveitt eru í 13. aldar handritinu GKS 2365 4to eða *Konungsbók eddukvæða*.¹ Í *Konungsbók* vantar kver og því standa *Sigurdrífumál* óheil þar; kvæðið hefur líkast til verið alls 37 vísur en í *Konungsbók* sleppir kvæðinu í öðru vísuorði 29. vísu. Lok *Sigurdrífumála* eru hins vegar varðveitt í fjölmörgum yngri pappírshandritum og má af þeim ráða að kvæðið var skrifað upp áður en kverið týndist. Um miðja síðustu öld rannsakaði Jón Helgason (Jón Helgason 1959, 87–91) varðveislu síðustu vísna Sigurdrífumála en áður hafði Sophus Bugge gert það sama vegna útgáfu sinnar á eddukvæðum árið 1867. Hvorugum gafst þó tilefni í útgáfum sínum til þess að rekja málið ýtarlega, enda miðuðu útgáfur þeirra fremur að því að gera eddukvæði aðgengileg á prenti en útkljá slík álítaefni. Hvorugur tók heldur tillit til handrita í Landsbókasafni og því var þeim ekki kunnugt um handritið Lbs 1199 4to. Flest rök hníga þó að því að það varðveiti *Sigurdrífumál* næst þeim texta sem verið hefur í hinu týnda kveri. Hér verður leitast við að gera nánari grein fyrir varðveislu Sigurdrífumála í pappírshandritum en áður hefur verið gert og rökstutt hvers vegna leggja ætti texta Lbs 1199 4to til grundvallar útgáfu síðustu vísna kvæðisins.

1 Grein þessi er unnin upp úr meistaraprófsritgerð minni við Háskóla Íslands frá vori 2011. Tilefni rannsóknarinnar er væntanleg útgáfa *Konungsbókar eddukvæða* hjá Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum. Við rannsóknina naut ég leiðsagnar Haraldar Bernharðssonar og þakka honum ómælda aðstoð. Einnig þakka ég Kolfinnu Jónatansdóttur og Ármanni Jakobssyni fyrir yfirllestur þessarar greinar og gagnlegar ábendingar sem og tveimur ónefndum ritrýnum. Allar misfellur eru þó vitaskuld á ábyrgð höfundar.

2. Eyðan í *Konungsbók*

Konungsbók eddukvæða er ekki stórt handrit, 194 mm á hæð og 134 mm á breidd, alls 45 blöð í sex kverum. Fimm þeirra eru átta blöð en það aftasta fimm blöð. Ljóst er að eitt kver hefur einhverra hluta vegna verið tekið úr handritinu og glatast og því er eyða á eftir 32v. Að öðru leyti er bókin heil. Sama rithönd er á handritinu, skýr og í samræmi við skrift annarra íslenskra þrettánda aldar handrita, og það almennt talið skrifað um 1270.² Gustaf Lindblad (Lindblad 1954, 273–276), sem rannsakaði vandlega málfar og stafsetningu handritsins, komst að þeirri niðurstöðu að *Konungsbók* væri uppskrift tveggja kvæðasafna sem hvort um sig hefði verið skrifað í fyrsta lagi um 1240. Einnig taldi Lindblad að þessi tvö forrit hefðu verið uppskriftir handrita sem líklega hefðu sjálf verið skrifuð á árabílinu 1210–1240.

Margt er á huldu um sögu þessa merka handrits því að ekkert er vitað með vissu um feril þess fyrr en Brynjólfur biskup Sveinsson fékk það í hendur, líklega árið 1643, en það ártal er letrað fremst ásamt tákni biskups. Vitað er að tveimur árum fyrr vissi Brynjólfur ekki af handritinu en margt bendir til að bókin hafi verið á Suðurnesjum áður en biskup fékk hana. Hugsanlega hefur hún fylgt bændum eða almúgafólki því efni hennar, eða bein skírskotun til þess, finnst ekki í ritmenningu fjórtánda aldar, auk þess sem engar uppskriftir hennar hafa varðveist frá miðöldum. Það er því ekki hægt að ganga að því vísu að hún hafi komið við hjá menntuðum mönnum (Vésteinn Ólason 2001, xiii–xxxii). Þó eru vísbendingar til hins gagnstæða og giskar Stefán Karlsson á, eftir rannsókn á ógreinilegri línu á lokablaði handritsins, að hugsanlega hafi það verið skrifað á Þingeyrum (Stefán Karlsson 1993, 243–244).

Á spássíu *Konungsbókar* er ritað nafnið Magnús Eiríksson. Árið 1970 sýndu Stefán Karlsson og Jonna Louis-Jensen (Stefán Karlsson og Louis-Jensen 1970, 80–82) fram á að sá hljóti að vera Magnús Eiríksson, lög-réttumaður í Njarðvík syðra. Síðar fjallaði Stefán (Stefán Karlsson 1986, 70–73) um hvernig bókin komst mögulega í eigu Magnúsar, sem annars er óvíst. Árni Magnússon getur þess í minnisgrein, líklega frá 1697, að

2 Í inngangi að útgáfu Finns Jónssonar og Ludvig F.A. Wimmer (1891, v–lxxv) er rækileg lýsing á útliti handritsins, skrift, stafagerð, böndum, bleki, spássíuskrifum, mislestri og leiðréttingum skrifara.

Þormóður Torfason sagnaritari hafi sagt sér að í sínu ungdæmi hafi faðir hans, Torfi Erlendsson sýslumaður, farið með vísur úr edduhandritinu. Af þessu má leiða getum að því að Torfi hafi einhvern tíma verið á sama stað og handritið. Helgi Guðmundsson (Helgi Guðmundsson 2002, 6–12) telur nokkrar líkur á að Torfi hafi kynnst handritinu vegna þess að það hafi verið í eigu Þórdísar móður hans, en hún var dóttir hins þýska Henriks Gerkens Hannessonar, bartsкера, sáralæknis og klausturhaldara á Þingeyrum. Hann telur að bókin gæti hafa legið í gleymsku á Þingeyrum í 300 ár, Henrik hafi þar eignast hana en Þórdís síðar erft hana eftir föður sinn eða móður, þá búsett í Reykjavík. Magnús Eiríksson mun þá hafa eignast hana í gegnum konu sína, Guðrúnu Jónsdóttur, dóttur Þórdísar Henriksdóttur.

Alls óvíst er sömuleiðis hvernig handritið myndi þá hafa komist til Brynjólfs biskups frá Magnúsi, en Stefán Karlsson (Stefán Karlsson 1986, 70–73) telur líkur á að séra Hallgrímur Pétursson hafi komið þar að málum. Magnús var úr Djúpadal í Blönduhlíð og telur Stefán víst að þegar Hallgrímur kom til Suðurnesja 1637 hafi hann þekkt þar fyrir sýslunga sinn Magnús, en Hallgrímur ólst upp sem kunnugt er á Hólum í Hjaltadal. Neðst á blað 14r er ritað með fljótaskrift „Fallega fer þier enn Ordsnillinn og Mier skriffittinn“ og telur Stefán líklegast að þessi spássúgrein sé skrifuð áður en Brynjólfi áskotnaðist handritið. Hann ber skriftareinkenni greinarinnar saman við eiginhandrit Hallgríms á *Passíusálmum* og skýringar við vísur *Ólafs sögu Tryggvasonar*, og ályktar: „Að öllu saman lögðu tel ég lítinn vafa leika á að Hallgrímur Pétursson hafi skrifað spássúgreinina í Konungsbók.“ (Stefán Karlsson 1986, 71). Til stuðnings rekur Stefán hvernig Brynjólfur biskup snerist skyndilega í viðhorfi sínu til Hallgríms, veitti honum brauðið í Hvalsnesi ásamt því að gefa honum hempu, klæði og tygjaðan hest, en hafði áður tekið honum fálega. Hann telur líklegt að Magnús hafi látið Hallgrími *Konungsbók* í té til þess að færa biskupi að gjöf og að biskup launi hér Hallgrími bókargjöfina.

Ef rétt er til getið að Hallgrímur hafi kynnst *Konungsbók* á Suðurnesjum, áður en Brynjólfur fékk hana í hendur, má jafnvel hugsa sér að hann hafi skrifað eitthvað upp eftir henni, og þá ef til vill *Sigurdrífumál* áður en kverið glataðist (Vésteinn Ólason 2001, xviii). Erfitt er að segja nákvæmlega hvenær kverið var tekið úr bókinni en líklegt þykir að það hafi verið stuttu áður en Brynjólfur eignaðist hana (sjá t.d. Einar G. Pétursson 1984, 283–284 og Jón Helgason 1959, 89).

3. *Sigurdrífumál*

Hefð er fyrir því að greina efni *Konungsbókar* í tvennt, goðakvæði og hetjukvæði. Goðakvæðin eru í senn heimssöguleg sýn og hversdagslegar frásagnir af goðunum. Hetjukvæðin greinast einkum frá goðakvæðunum að því leyti að frásagnir þeirra snúast um líf mikilla kappa sem þó eru dauðlegir. Konur og ást hetjanna eru jafnan í forgrunni, með harmrænu yfirbragði. Umhverfi þeirra kallast hins vegar á við hina heiðnu heimsmynd sem birtist í goðakvæðunum, þótt víða megi finna ósamræmi og áherslumun.³

Sigurdrífumál tilheyrir ótvírætt seinni hluta *Konungsbókar*, standa næst á eftir *Fáfnismálum*, meðal efnis um Sigurð Fáfnisbana. Efni kvæðisins kallast þó að mörgu leyti fremur á við *Hávamál* en eitthvert hinna hetjukvæðanna vegna rúnafróðleiks og heilræða þess.

Hefðbundið upphaf kvæðisins er laust mál þar sem reið Sigurðar upp á Hindarfjall er lýst og hvernig hann kemur auga á ljós mikið og skjaldborg þar sem valkyrjan Sigurdrífa liggur í álagasvefni. Sigurði lánast að vekja Sigurdrífu og hún mælir þá fyrstu vísu kvæðisins. Þau skiptast á upplýsingum, bæði í bundnu máli og lausu, en frá og með fimmtu vísu sleppir lausu máli kvæðisins, þótt ekki sé útilokað að laust mál hafi fylgt að kvæðinu loknu eins og vikið er að aftar.⁴ Upp frá fimmtu vísu hefur Sigurdrífa að mestu orðið og fer með rúnaspeki og ræður Sigurði heilt. Kvæðið hverfist því í raun um visku og töfra en ekki ástarsögu Sigurðar og valkyrjunnar.

Völsunga saga ber því hins vegar vitni að *Sigurdrífumál* séu órjúfanlegur hluti sögunnar af Sigurði Fáfnisbana, enda fyrri hluti kvæðisins varðveittur í 21. kafla sögunnar (en ekki fullkomlega samhljóða *Konungsbók*). Fyrsta vísa kvæðisins í *Völsunga sögu* samsvarar fimmtu vísu kvæðisins í *Konungsbók* og lokavísan þeirri 21. Að orðalagi eru vísurnar sem samsvara 13.–19. vísu *Konungsbókar* talsvert frábrugðnar. Í yngri uppskriftum *Sigurdrífumála* sést

3 Sjá ýtarlega umfjöllun um efni kvæðanna hjá Vésteini Ólasyni 1992, 80–179 og enn rækilegri hjá Einari Ól. Sveinssyni 1962, 175–528. Sem dæmi um ólíka áherslu milli goðakvæða og hetjukvæða má nefna birtingarmynd valkyrja í hetjukvæðum og goðakvæðum; sjá nánar Kroesen 1997.

4 Allar tilvísanir í kvæðið sjálft og númer vísna eru í útgáfu Jóns Helgasonar, *Eddadigte* 3 frá 1959, en til hliðsjónar er væntanleg útgáfa á texta *Konungsbókar eddukvæða* á vegum Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.

að algengt var að fylla í eyðuna með prósanum sem fylgir í kjölfar kvæðisins í *Völsunga sögu* (sjá *töflu 1*).

Eins og vel er þekkt finnst samhljómur við söguna af Sigurði í *Völsunga sögu* víðar í *Konungsbók* en í *Sigurdrífumálum*. Þó hefur ómetanlegur kveðskapur farið forgörðum þegar kverið var skilið frá handritinu og rataði ekki heim aftur. Töluvert hefur verið rætt og ritað um efni kversins og ber að nefna þar sérstaklega grein Andreas Heuslers, „Die Lieder der Lücke im Codex Regius der Edda,“ frá 1902.⁵ Hann telur að í eyðunni hafi verið, auk loka *Sigurdrífumála* og upphafs *Sigurðarkviðu*, þrjú heil kvæði og hugsanlega eitthvert laust mál. Kvæðin nefnir hann **Fálkakviðu*, **Draumakviðu* og **Sigurðarkviðu ina meiri* (Vésteinn Ólason 2001, xxv; Finnur Jónsson 1921, 52–58). Þau fyrri tvö skyldu samsvara 23.–25. kafla *Völsunga sögu* en hið þriðja vera samsteypukvæði um Sigurð sem drægi efni úr ýmsum áttum.

Theodore M. Andersson (1981, 1–26) andmælti kenningu Heuslers, sem hann taldi þá hafa ríkt nánast athugasemdalaust í 75 ár. Hann telur líklegra að í eyðunni hafi að mestu leyti verið eitt langt Sigurðarkvæði. Hann bendir á að tilgátukvæði Heuslers séu efnislega nátengd og gætu því vel hafa myndað lengra kvæði, líkt og *Atlamál*. Ennfremur benti hann á að líklegra sé að kverið hafi verið tekið úr handritinu til uppskriftar ef innihald þess var að mestu eitt, þýðingarmikið kvæði.

Tilgáta Anderssons styrkist enn þegar litið er til þess að í *Konungsbók* segir í lok *Gudrúnarkviðu*: „Þá lagði hon sik sverði til bana svá sem segir í Sigurðar *kviðu inni skömmu“, og við tekur kvæði sem hefur í handriti titillinn „Kviða Sigurðar“. Það er þó býsna langt kvæði (71 vísa), en vegna þess að í *Gudrúnarkviðu* er vísað til þess sem „ins skamma“ getur verið að annað og enn lengra kvæði um Sigurð hafi þekkst (Vésteinn Ólason 2001, xxv–xxvi).

Þar sem vísur úr bæði *Sigurdrífumálum* og brotinu af *Sigurðarkviðu* er að finna í *Völsunga sögu* bendir aftur á móti flest til þess að Heusler geti rétt um að efni eyðunnar samsvari *Völsunga sögu* að miklu leyti. Samanburður hennar og *Konungsbókar* hefur eigi að síður leitt menn til að trúá að líklega sé hún samin með hliðsjón af óþekktu systurhandriti *Konungsbókar* og jafnvel fleiri heimildum (Jón Helgason 1959, viii–ix; Gísli Sigurðsson 1998, 255).

5 Sjá einnig Bugge 1867, xxxix.

Í sumum handritum gætir greinilegrar tilhneigingar til að líta á *Sigurdrífumál* sem tvö aðskilin kvæði, hvort sem er fyrir áhrif *Völsunga sögu* eða ekki. Sjálfstæð þróun er þó allt eins líkleg enda má skipta kvæðinu efnislega í tvennt upp frá fimmtu vísu: rúnafræði í vísu 6–19 og heilræði frá 22. vísu til loka, og varðar hvor hluti hinn lítið efnislega. Vísur 5, 20 og 21 má líta á sem rammafrásögn um eða inngang að hvorum hluta fyrir sig. Í þeim er sjónum beint að Sigurði og Sigurdrífu, líkt og í upphafi, en að öðru leyti hefur Sigurdrífa alfarið orðið. Kvæðið er að stærstum hluta ort undir ljóðahætti en nokkrar vísur og vísuhelmingar eru undir fornyrðislagi.

Fjölbreytni í bragarháttum og efnisleg tvískipting hafa í árunna rás vakið ýmsar vangaveltur um uppruna kvæðisins, t.d. hjá Finni Jónssyni og Einari Ól. Sveinssyni (Finnur Jónsson 1920, 278–285; Einar Ól. Sveinsson 1962, 459–464). Finnur telur ólíklegt að fyrsta og fimmta vísa hafi tilheyrt kvæðinu upphaflega þar sem þær eru undir fornyrðislagi en að hugsanlega hafi verið til glatað kvæði sem geymdi fornyrðislagsvísur úr *Fáfnismálum*, *Reginismálum* og *Sigurdrífumálum*. Einar Ólafur fjallar beinlínis um kvæðið í tvennu lagi og segir: „Ekki er fyrirfram víst, að rúnaspekin og heilræðin séu ort af sama manni og á sama tíma, og verður fjallað um hvort í sínu lagi“ (Einar Ól. Sveinsson 1962, 464). Hann deilir því skoðun Finns um að ósamræmi í bragarháttum tengi *Sigurdrífumál* *Fáfnismálum* og *Reginismálum*. Framsetning kvæðanna í *Konungsbók* styður þessar tilgátur Einars Ólafs og Finns að því leyti að skil eru þar ekki gerð á milli *Fáfnismála* og *Sigurdrífumála*: *Fáfnismálum* fylgir titillinn „Frá dauða Fáfnis“ en enginn titill stendur þar sem *Sigurdrífumál* eru venjulega látin hefjast í útgáfum.

Aðrar hugmyndir gera ráð fyrir glataðri **Sigurðar sögu* sem falið hafi í sér lausavísur undir fornyrðislagi, eða glötuðu kvæði í líkingu við *Helreið Brynhildar* sem geymt hafi þessar fyrstu vísur auk lausamálstextans (von See et al. 2006, 501; Ussing 1910, 92–97). Þá hefur og einnig verið bent á að meint ósamræmi í bragarháttum kunni einfaldlega að vera upprunalegt einkenni kvæðisins, enda eigi það einnig við um *Reginismál* og *Fáfnismál* og saman myndi kvæðin heildstæðan flokk um æsku Sigurðar (Mogk 1904, 628–632; von See et al. 2006, 502). Slíkar upprunakenningar bera því vitni að seint verður úr því skorið hvernig *Sigurdrífumál* voru hugsanlega úr garði gerð áður en þau voru rituð, hafi þau yfir höfuð verið mjög frábrugðin hinni varðveittu gerð. Það sem hins vegar hlýtur að vekja athygli er að nær

engar þeirra taka mið af varðveisluhefð kvæðisins í síðari handritum og þá hvaða vísbendingar hún kunni að veita um viðhorf skrifaranna til þessa álitaefnis. Af henni má þó leiða ýmislegt.

Ýmist er litið á kvæðið sjálfstætt eða sem hluta *Konungsbókar* (sjá *töflu 1* og *töflu 2*). Hið fyrra hefur líkast til bjargað síðustu vísu kvæðisins frá glötun því að ef litið er til varðveislu einstakra kvæða *Konungsbókar*, þeirra sem varðveitt eru stök eða ásamt fáum eddukvæðum innan um annað efni, sést að *Sigurdrífumál* skera sig frá þeim. Sem vænta mátti eru *Hávamál* og *Völuspá* varðveitt sérstök oftast eddukvæða, en úr hetjukvæðahluta *Konungsbókar* virðast *Sigurdrífumál* ein skrifuð upp án annarra eddukvæða.⁶ Einnig sést að án samhengis *Konungsbókar* hefst það yfirleitt á 5. vísu *Konungsbókargerðar* („Bjór færir ég þér“), og virðist því hafa verið litið á hana sem upphafserindi kvæðisins. Það gæti verið fyrir áhrif *Völsunga sögu*, þar sem vísan er upphafserindi kvæðisins, en þó ber að hafa í huga sem fyrir er nefnt að í *Konungsbók* er kvæðisupphaf óljóst.

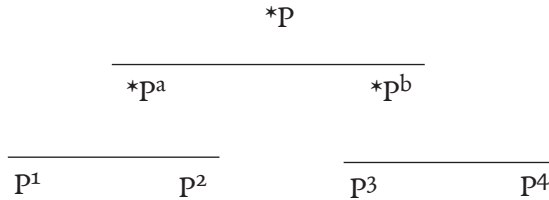
Í mörgum þeirra handrita sem varðveita *Sigurdrífumál* einstök fylgir ritgerð séra Björns Jónssonar á Skarðsá um rúnir, sem viku til útskýringa á rúnaþætti kvæðisins miðað við gerð *Völsunga sögu*. Einnig vekur athygli að flest handritanna varðveita kveðskap eftir Egil Skallagrímsson, rúnfróðan mann eftir sögu hans að dæma. Þannig hníga öll rök til þess að þar sem *Sigurdrífumál* voru tekin upp einstök hafi sagan af Sigurði og Sigurdrífu verið álitin aukaatriði á meðan fræði, einkum rúnafróðleikur, hafi verið álitin aðalatriði. Það skýrir hvers vegna kvæðið er tekið úr samhengi *Konungsbókar* og sett í samhengi fræðanna og til þjónustu við þau (Jón Helgason 1959, 89). Áherslan á fræðin helst líklega í hendur við fræðastarfsemi 17. aldar almennt, líkt og ritgerð Björns ber vitni um, og má einnig minna sérstaklega á fyrsta rúnarit Ole Worm í þessu samhengi, *Runir seu Danica literatura antiqvissima*, sem út kom 1636 (Einar G. Pétursson 1984, 267–277).

6 Þessi niðurstaða er fengin með því að taka saman upplýsingar úr handritaskrá og verður að taka henni með fyrirvara um að handritaskrár geti verið brögðular.

3. Fyrri rannsóknir

Í eddukvæðaútgáfu sinni 1867 rekur Sophus Bugge hvaða handrit hann hafði undir höndum við rannsókn sína á síðustu vísu *Sigurdrífumála* og hvernig hann valdi nokkur þeirra til grundvallar útgáfunni (Bugge 1867, l–li). Jón Helgason rannsakaði varðveislu *Sigurdrífumála* á ný fyrir eddukvæðaútgáfu sína 1952 en gerði grein fyrir niðurstöðum sínum á annan og ýtarlegri hátt en Bugge. Hann lagði fjögur 17. aldar handrit til grundvallar síðustu vísu kvæðisins en studdist jafnframt við fimm pappírshandrit frá 18. öld. Aðalhandritin fjögur voru AM 738 4to (P¹), Holm papp. 64 fol. (P²), AM 149 8vo (P³) og AM 161 8vo (P⁴).⁷ Yngri handritin fimm (NKS 1109 fol., NKS 1866 4to, Thott 773a fol. Thott 1491 4to og Thott 1492 4to) taldi hann hins vegar náskyld og felldi saman í hóp, P⁵. Ekki var tekið tillit til annarra og yngri handrita *Sigurdrífumála*, enda taldi Jón þau ekki sjálfstæð.

Jón setur upp stemma handritanna P^{1–4} á eftirfarandi hátt:

Mynd 1: Stemma 17. aldar handrita Sigurdrífumála í rannsókn Jóns Helgasonar.

Af samkennum aðalhandritanna ber tvennt að nefna öðru fremur. Í fyrsta lagi að ekkert þeirra er skrifað beint eftir *Konungsbók*. Í öðru lagi að kvæðið er í öllum tilfellum skrifað upp án annarra hetjukvæða *Konungsbókar* og hefst á fimmtu vísu *Konungsbókartextans* án lausamálsins. Öll víkja einnig frá *Konungsbók* eftir rúnatalið. Frá og með 13/3 til og með 17/8 er texti þeirra ættaður úr *Völsunga sögu* og vísur 18–21/3 vantar. Auk þess skortir hvort tveggja handritin og *Völsunga sögu* vísur 13/7–14. Annað gildir um handrit P⁵ þar sem texta *Konungsbókar* er fylgt svo langt sem hann nær. Jón telur einkennilegt að texti *Völsunga sögu* sé hér tekinn fram yfir nákvæmari

⁷ Verður hér eftir vísað til handritanna með safnmarki, nema í þeim tilvikum þar sem vitnað er beint til rannsóknar Jóns Helgasonar.

texta *Konungsbókar*; ekkert handritanna telur hann eftirrit annars því að öll geymi „villu“ sem ekki finnist í neinu hinna.

Mikilvægast telur Jón því að grafast fyrir um heimildir að baki *P, og reifar tvo möguleika. Annars vegar gæti *P átt sér fyrirmynd í töpuðu miðaldahandriti en hins vegar gæti *P verið uppskrift á texta *Konungsbókar* þar sem hluti kvæðisins hefur verið felldur brott; síðar hafi hann verið færður inn í yngri handrit úr *Völsunga sögu*. AM 161 8vo (P⁴) bendir sérstaklega til hins síðara þar sem miðkafla kvæðisins er skrifaður upp að því loknu en ekki inn í það. Fyrri kostinn telur Jón enda útilokaðan þar sem ekki megi finna sameiginlega leshætti til stuðnings. Niðurstöðu Jóns má því taka saman: *P er skrifað eftir *Konungsbók* áður en kverið týndist en með stuðningi af *Völsunga sögu* (Jón Helgason 1959:87–91).

4. Varðveisla *Sigurdrífumála* á 17. öld

Sem fyrr segir nýttu hvorki Bugge né Jón kost Landsbókasafns við rannsóknir sínar á *Sigurdrífumálum*.⁸ Hér er aftur á móti tekið tillit til allra varðveittra handrita kvæðisins, í Landsbókasafni og annars staðar, í því augnamiði að komast næst þeim texta síðustu vísanna sem líklegast er að staðið hafi í hinu týnda kveri *Konungsbókar*. Til hægðarauka fylgja tvær töflur yfir handrit *Sigurdrífumála*. Sú fyrri veitir yfirlit yfir handrit sem teljast uppskriftir á *Konungsbók* í heild, og er tilgreint hvort síðustu vísurnar fylgja, þær vanti, eða hvort prósi úr *Völsunga sögu* sé tekinn upp í staðinn. Sú síðari veitir yfirlit yfir handrit sem kippa *Sigurdrífumálum* úr samhengi *Konungsbókar*. Nánara yfirlit um efni fimm helstu handrita rannsóknarinnar stendur í *töflu 3*.

8 Um mögulegar ástæður þess að Jón Helgason nýtti ekki kost Landsbókasafns við rannsóknina kemur ýmislegt til greina, t.d. búseta hans í öðru landi. Hafa ber í huga að rannsóknin er mjög ýtarleg miðað við hve lítið rými hún fær í útgáfu hans og ekki er hægt að útiloka að hann hafi viljað gera henni betur skil en ekki haft grundvöll til þess í þessu tilviki. Í formála *Eddadigte 3* (xii) kemur enn fremur fram að Jón hafi ætlað að víkja frekar að sambandi *Völsunga sögu* og eyðunnar í *Eddadigte 4* sem aldrei kom út. Hins vegar, ef taka á orð Jóns um Landsbókasafn úr *Handritasjalli* alvarlega, hefur hann ekki talið að þar gætu leynst handrit sem hefðu mikið vægi: „þær uppskriftir sem þar eru af fornþókmenntum, svo að hundruðum skiptir og gott ef ekki tugum hundraða, eru nálega allar lítilsverðar.“ (Jón Helgason 1958, 103).

Safnmark	Aldur handrits	Síðustu vísurnar
Lbs 289 4to	1775–1825	Með
Lbs 214 4to (Lbs 215 4to eftirrit þess)	1723–1776	Vantar
Lbs 1441 4to	1760	Bætt við síðar á stöku blaði
Lbs 1609 8vo	1810	Með
Lbs 1562 4to	1650–1800	Prósi úr V
Lbs 1689 4to	1770–1820	Með
JS 223 4to	1809–1810	Vantar
Holm papp. 34 fol.	1684	Prósi úr V
Holm papp. 11 4to	1690	Prósi úr V
Holm papp. 46 4to	S. hl. 17. aldar	Prósi úr V
Holm papp. 64 4to	Byrjun 19. aldar	Með
Holm papp. 15 8vo	1670	Prósi úr V
NKS 1108 fol.	18. öld	Prósi úr V
NKS 1109 fol. (P ⁵)	18. öld	Með
NKS 1110 fol.	18. öld	Prósi úr V
NKS 1111 fol.	18. öld	Prósi úr V
NKS 1866 4to (P ⁵)	1750	Með
NKS 1867 4to	1760	Prósi úr V
NKS 1868 4to	18. öld	Prósi úr V
NKS 1869 4to	18. öld	Prósi úr V
NKS 1870 4to	S. hl. 17. aldar.	Prósi úr V
NKS 1872 4to	S. hl. 18. aldar	Með
Thott 773a fol. (P ⁵)	18. öld	Með
Thott 1491 4to (P ⁵)	18. öld	Með
Thott 1492 4to (P ⁵)	18. öld	Með
ÍBR 36 4to	1829	Með

Tafla 1: Sigurdrifumál í uppskriftum Konungsbókar.

Safnmark	Aldur handrits	Varðveisla kvæðisins
AM 738 4to (P ¹)	1680	5–37, vantar 13/7–14 og 18–21/3
Holm papp. 64 fol. (P ²)	S. hl. 17. aldar	5–37, vantar 13/7–14 og 18–21/3
AM 149 8vo (P ³)	17. öld	5–37, vantar 13/7–14 og 18–21/3
AM 161 8vo (P ⁴)	Um 1700	5–37, vantar 13/4–21/3 en 13–18 bætt við fyrir aftan
Lbs 1199 4to	S. hl. 17. aldar	5–37, vantar 13/4–21/3
Lbs 631 4to	1750–1849	Tvö kvæði (5–18 og 22–37)
JS 377 8vo	1813	Tvö kvæði (5–20 eftir V og 22–37)
ÍBR 24 8vo	1835–1842	Tvö kvæði (22–37 og 5–20)
Lbs 1341 8vo	18. öld	Vísur 22–37
Lbs 1246 4to	1816	Vísur 22–37
Lbs 1249 8vo	1791–1805	Vísur 5–37
Lbs 636 4to	1750–1760	Vísur 5–37
Lbs 1588 4to	1750–1800	Allt kvæðið
Lbs 3633 8vo	F. hl. 18. aldar	Vísur 1–22
ÍB 299 4to	F. hl. 18. aldar	Kvæðið eftir V
AM 148 4to	S. hl. 17. aldar	Kvæðið eftir V
ÍB 68 4to	18. öld	Vísur 1–28
Holm papp. 122 fol.	1804	Útdráttur kvæðis

Tafla 2: Önmur handrit Sigurdrífumála

Nákvæmur samanburður staðfestir að síðustu vísurnar finnast ekki í ólíkum gerðum heldur eru þær svipaðar í öllum meginráttum. Í AM 738 4to, sem Jón Helgason lagði m.a. til grundvallar útgáfu sinni, eru athugasemdir og leiðréttingar með hendi Árna Magnússonar. Ekki er ólíklegt að hann hafi gert miðlæga uppskrift af *Konungsbók* og tekið síðustu vísurnar úr AM 738 4to, en þá með stuðningi annars eða annarra handrita og því fylgi þeim leiðréttingar (Jón Helgason 1959, 91).

Sigurdrífumál eru ekki einungis tekin úr samhengi *Konungsbókar* í P^{1–4} heldur bregður efnislega frá í texta. Sýnt er að talsvert fleiri handrit

í Landsbókasafni varðveita kvæðið utan *Konungsbókar* (sbr. *töflu 2*), og hlýtur augljós náskyldleiki Lbs 1199 4to við P¹⁻⁴ að vekja sérstaka athygli. Það er í heild 220 blöð og samsett úr fjórum misgömlum handritum eða handritabrotum. Í því kemur fram að þau voru færð saman í eitt árið 1830 í Flatey á Breiðafirði.

Sigurdrifumál standa í fremsta og elsta hluta handritsins, sem jafnframt er meirihluti þess (132 blöð). Hann er skrifaður af tveimur óþekktum skrifurum, en séra Ólafur Sívertsen í Flatey ritar einnig á talsvert yngri innskotsblöð og fremst í handritið. Stærstur hluti, þar með talin *Sigurdrifumál*, er með sömu hendi, sem Páll Eggert Ólason taldi í handritaskrá sinni að líktist hönd Hákonar Ormssonar (Páll Eggert Ólason 1918, 468–469). Hann var meðal annars alþingisskrifari 1641–1645 og tók við starfi ráðsmanns Skálholtsskóla að því loknu til átta ára. Páll Eggert giskaði enn fremur á að Hákon hafi skrifað handritið skömmu eftir komu sína í Skálholt 1646, enda hafi það að líkindum veitt honum beinan aðgang að fræðastarfsemi Brynjólfs biskups. Ef rétt reyndist væri Lbs 1199 4to sannarlega elsta varðveitta handrit síðustu vísna *Sigurdrifumála* og Skálholt staðfestur ritunarstaður þess. Því ber að hafna og byggir ályktun Páls Eggerts á veikum grunni. Sé rithönd *Sigurdrifumála* í Lbs 1199 4to borin saman við handrit sem með vissu geyma rithönd Hákonar sést að líkindin eru lítil.⁹ Samkennin virðast almenn í skriftarmenningu tímans og því léttvæg í þessu samhengi. Á heildina litið er skrift allra handritanna fljótaskrift þótt í Lbs 1199 4to bregði víða fyrir fornari léttiskriftareinkennum. Þannig er t.d. hið svokallaða „hrútshaus-s“ algengasta s-táknun Hákonar á meðan „f“ og „s“ eru mun algengari hjá skrifara Lbs 1199 4to, þótt hrútshausnum bregði vissulega fyrir. Einnig má nefna r-táknun sem jafnan líkist „w“ hjá Hákonni á meðan „r“ er skrifara Lbs 1199 4to tamast. Ekki er því hægt að tengja Hákon Ormsson, né annan skrifara í bili, við Lbs 1199 4to með vissu.

Þótt ekki verði aldur þessa elsta hluta handritsins reiknaður út frá Hákonni mun hann þó yngri en frá 1649, enda geymir hann ritgerð um byltingu Cromwells sem lýkur með frásögn af aftökum í maímánuði það ár. Talsverð léttiskriftareinkenni (beinir stafir, lítið tengt á milli stafa,

9 Til samanburðar var stuðst við AM 258 4to, AM 280 4to, AM 339 fol., brot úr JS 222 4to og brot úr JS 143 4to. Um nánari samanburð skriftar, sjá Þórdísi Eddu Jóhannesdóttur 2011, 93–94.

„bagga-f“, „e“ skýrt dregið) eru á Lbs 1199 4to, sem fyrr segir, og virðist sem flestir lærðir menn skrifi fljótaskrift eftir miðja 17. öld og að um 1700 hafi hún verið orðin ráðandi (sbr. Björn K. Þórólfsson 1950, 30–33). Flest bendir til að AM 161 8vo sé yngra en Lbs 1199 4to og er talið ritað um 1700 (Kålund 1889–1894, 2, 423). Má því af nokkru öryggi gera því skóna að elsti hluti Lbs 1199 4to sé ekki mikið yngri en frá síðustu áratugum 17. aldar, en ekkert útilokar að hann sé skrifaður stuttu eftir 1649.

Efni þessa fyrsta og elsta hluta handritsins er aðallega eddukvæði (*Hávamál*, *Völuspá*, *Vafprúðnismál*, *Sólarljóð*) og efni úr *Snorra-Eddu*. Inn á milli stendur annað efni, til að mynda gátur og fróðleikur um bragarhætti. *Sigurdrífumál* eru á blöðum 80r–80v, og framan við þau *Hugsvinnsmál* og kafli undir titlinum „Nokkrar skynsamlegar spurningar og andsvör“. Aftan kvæðisins fylgir ritgerð Björns á Skarðsá í heild á sjö blöðum, en þar á eftir *Völuspá*, *Vafprúðnismál* og *Sólarljóð* (Páll Eggert Ólason 1918, 468–469).

Ástæða þess að *Sigurdrífumál* í Lbs 1199 4to eiga skylt við P^{1–4} í rannsókn Jóns verður ljós þegar nánari grein er gerð fyrir ólíkri efnislegri varðveislu kvæðisins, eins og nú skal gert og yfirlit sýnir í *töflu 3*.

Varðveisla Lbs 1199 4to og AM 161 8vo sýnir að *Sigurdrífumál* voru skrifuð upp án drjúgs hluta kvæðisins, þótt að í AM 161 8vo sé honum vissulega bætt aftan við það. Hlýtur þetta að skýrast af sameiginlegu forriti. Úrfellingin hefur ekki efnislega áhrif á skilning og samhengi kvæðisins þar sem hún nær til millitexta um uppruna rúna á milli rúnatala og heilræða. Elizabeth Jackson (Jackson 1994, 43) bendir á að *Sigurdrífumál* séu samsett úr þrenns konar „upptalningu“ (*list*) þegar fjórum fyrstu erindum þess og lausamáli sleppir. Þær séu skýrt aðgreindar, bæði efnislega og að byggingu. Fyrsta sé rúnatal með reglulegum endurtekningum, önnur fjalli um uppruna þeirra með stuttum atriðum í málfræðilegum hliðstæðum (*grammatically parallel series*),¹⁰ en sú þriðja séu vandlega niðurnjörvuð heilræði með tölusetningum. Textinn sem vantar í Lbs 1199 4to og AM 161 8vo samsvarar miðhliðstæðunni.

Sem fyrr segir er saga Sigurðar og Sigurdrífu aukaatriði í *Sigurdrífumálum* stökum, og úrfellingin rennir frekari stöðum undir fræðilegt samhengi þeirra á 17. öld. Forrit beggja handrita virðist því hafa haft skýran

10 Í þessum hluta kvæðisins má t.d. glögg sjá á uppsetningu í útgáfum hvernig það breytist í útliti og þar með hrynjandi í upplestri.

<i>Konungsbók</i>	Lbs 1199 4to	AM 738 4to, Holm papp. 64 fol., AM 149 8vo	AM 161 8vo
Laust mál og vísur 1–4: Inngangur að kvæðinu.	Vantar	Vantar	Vantar
Vísa 5: Rammafrásögn fyrir rúnakafla.	Upphaf kvæðis.	Upphaf kvæðis.	Upphaf kvæðis.
Vísur 6–13/2: Rúnatal	Sambærilegt Konungs- bókartexta.	Sambærilegt Konungs- bókartexta.	Sambærilegt Konungs- bókartexta.
Vísur 13/3–17/8: Millikafli um sögu rúnanna.	13/3 eins og <i>Konungsbók</i> en annað vantar alveg.	Texti ættaður úr <i>Völsunga sögu</i> (vantar 13/7–14).	Vantar inn í kvæðið.
Vísur 18–21: Niðurlag rúnakafla og rammafrásögn fyrir heilræði.	Vantar alveg.	Vantar 21/3	Vantar til 21/3.
Vísur 22–29/2: Heilræði.	Sambærilegt <i>Konungsbók</i> .	Sambærilegt <i>Konungsbók</i> .	Sambærilegt <i>Konungsbók</i> .
Vísur 29/3–loka: Eyða.	Vísur 29–37: Heilræði. Við taka nokkrar vísur úr <i>Guðrúnarkviðu I</i> .	Vísur 29–37: Heilræði. Við taka nokkrar vísur úr <i>Guðrúnarkviðu I</i> að 149 undanskildu.	Vísur 29–37: Heilræði. Við taka nokkrar vísur úr <i>Guðrúnarkviðu I</i> .
			Frá 13. vísu til þeirrar 18. bætt við fyrir aftan kvæði. Texti ættaður úr <i>Völsunga sögu</i> .

Tafla 3: Efnisleg varðveisla kvæðisins í fimm 17. aldar handritum.

fræðilegan tilgang í uppskrift sinni. Þótt brottfallni textinn fjalli vissulega um rúnir hvílir áhersla hans engu að síður á goðsögulegum uppruna þeirra, og það hefur skrifaranum sýnilega þótt aukaatriði.

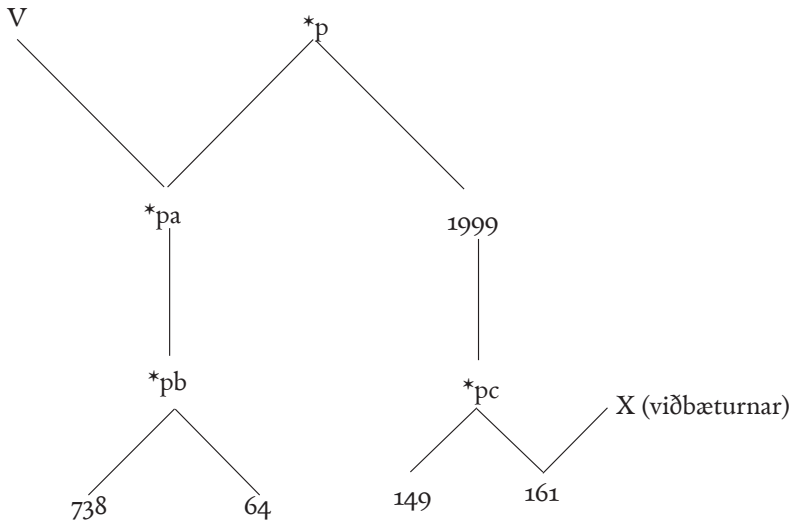
Örðugra er að útskýra þá ákvörðun að bæta hluta *Guðrúnarkviðu I* aftan við kvæðið í fjórum þessara fimm handrita, sem birtist samhljóma. Hann hefst með stytta lausamáli þess sem nefnt er „Frá dauða Sigurðar“ í *Konungsbók* og stendur framan við *Guðrúnarkviðu I*. Því fylgja vísur sem samsvara *Guðrúnarkviðu I* 13/5–15, 18–20/4 og að lokum 17/3–17/8.¹¹ Í öllum handritanna hefjast *Sigurdrífumál* á fimmtu vísu þannig að fyrstu kynni Sigurðar og Sigurdrifu fylgja ekki með, og er ekki auðskýrt hvers vegna saga Sigurðar og Guðrúnar er þrjónuð við með þessum hætti.

Þessi þróun gefur til kynna að hugsanlega hafi kvæðið ekki endað á 11. heilræðinu. Það væri í samræmi við önnur hetjukvæði (ekki síst um Sigurð) sem lýkur með stuttum lausamálstexta, s.s. *Reginismál*, *Fáfnismál*, *Brot af Sigurðarkviðu* og *Guðrúnarkviða I*.¹² Lausamálslok *Sigurdrífumála* eru hins vegar jafntýnd og annar texti kversins. Telja verður handrit 17. aldar lélega heimild um kvæðislokin enda hvílir áhersla þeirra í heild á fróðleiksgildi kvæðisins en ekki epískum þáttum þess.

5. Skyldleiki 17. aldar handrita

Handritið Lbs 1199 4to hefur ekki einungis gildi vegna efnislegrar varðveislu *Sigurdrífumála* heldur einnig fornra einkenna í stafsetningu sem fara nær *Konungsbók* en önnur 17. aldar handrit. Nákvæmur samanburður þessara fimm 17. aldar handrita við texta *Konungsbókar*, eins langt og hann nær, leiðir að nýju stemma og ólíku því sem Jón Helgason setti fram, enda er því kollvarpað með tilkomu Lbs 1199 4to:

- 11 Hér eru númer vísna og vísuorða samkvæmt útgáfu Gísla Sigurðssonar frá 1998 en í rannsókn Jóns Helgasonar 1959 (88) er útgáfu Bugges fylgt og samsvara vísurnar þá *Guðrúnarkviðu I* 13/5–13/8, 14, 15, 18/3–20/4 og 17/3–17/8.
- 12 Skal þó enn ítrekað að engin skil eru á milli *Fáfnismála* og *Sigurdrífumála* í *Konungsbókar*-handritinu.

Mynd 2: Stemma 17. aldar handrita Sigurdrífumála í þessari rannsókn.

Skal nú gerð nánari grein fyrir niðurstöðum um skyldleika, en vegna umfangs takmarkast hún við veigamestu atriði (sjá mun nánar Þórdís Edda Jóhannesdóttir 2011, 49–77).

Fyrst ber að líta á hinn svonefnda miðkafla kvæðisins, frá rúnatali til heilræða (13/4–21). Líkt og lýst er í *töflu* 3 víkja síðari handrit frá *Konungsbók* hvað þennan kafla varðar, en þeim má ennfremur skipta í tvennt miðað við varðveislu hans. Annars vegar eru AM 738 4to, Holm papp. 64 fol. og AM 149 8vo, sem hafa frá 13/3 til 17. vísu texta ættaðan úr *Völsunga sögu*, og hins vegar Lbs 1199 4to og AM 161 8vo sem ekki geyma neitt úr textanum á þessum stað (AM 161 8vo skeytir honum aftan við kvæðið, ættuðum úr *Völsunga sögu*). Þá ber að gæta að nákvæmum sam-
anburði textans til frekari flokkunar handritanna. Ímynda mætti sér að ritþróun textans hafi verið á þessa lund:

i. *P: Kvæðið hefur lærdómstilgang. Í því skyni eru einungis skrifuð upp rúnatal og heilræðavísur, en öðru sem tengist Sigurði, Sigurdrífu og vísunum í goðsögulegan uppruna rúnanna sleppt.

ii. *P^a: Skrifari þekkir til *Völsunga sögu* og áttar sig á því að kvæðið er óheilt. Hann bætir texta *Völsunga sögu* inn á viðeigandi stað, en sleppir

vísu 18, 19, 20 og 21/1–3; greina má efnisleg skil á þeim stað sem skýrt gætu ákvörðun skrifarans, e.k. niðurlag um uppruna rúnanna og rammafrásögn um heilræðin (sjá *töflu 3*).

iii. *P^b: Skrifað eftir *P^a. Gera verður ráð fyrir aukamillilið frá *P til AM 738 4to og Holm papp. 64 fol. miðað við stemma Jóns þar sem lesbrigði miðað við *Konungsbók* og hin handritin eru veruleg og reiknast á lengri leið. Vegur þar þyngst leshátturinn:

K, AM 149 4to, AM 161 8vo, Lbs 1199 4to] AM 738 4to, Holm papp. 64 fol.

24/3 deilit *vif heimfca hali]* deylar vid þier mätkara mann edur vid heimfka hale.

iv. Lbs 1199 4to: Skrifari fylgir þeirri mynd kvæðisins sem birtist í *P.

v. AM 149 8vo: Varðveisla handritsins veldur líklega mestum vandræðum í stemmanu. Það varðveitir miðkafla kvæðisins á sama hátt og AM 738 4to og Holm papp. 64 fol., en nokkur veigamikil lesbrigði eru jafnframt sameiginleg með AM 161 8vo. Er því gert ráð fyrir tveimur forritum.

vi. AM 161 8vo: Handritið varðveitir sömu mynd kvæðisins og birtist í Lbs 1199 4to þótt ólíklegt sé að það sé skrifað beint eftir því. Byggist sú niðurstaða að stórum hluta á leshætti 5/4, sem í Lbs 1199 4to er réttilega skrifað „líknstafa“ en hefur í AM 161 8vo breyst í „launstafa“. Afar ósennilegt er að skrifari hafi mislesið orðið þannig í Lbs 1199 4to, sem stendur þar mjög skýrt skrifað, og verður að gera ráð fyrir öðru handriti og óskýrara á þessum stað. Rithátturinn sýnir einnig glögg skyldleika AM 161 8vo og AM 149 8vo því að þau ein varðveita hann.

Þótt ekki sé hægt að útiloka fullkomlega að AM 161 8vo sé annað forrita AM 149 8vo verður að teljast harla ólíklegt að svo sé; búast mætti við að smáatriði í stafsetningu þess fyrrnefnda færu þá nær því síðarnefnda en raunin er. Einnig væri þá óútskýrt hvers vegna tvö forrit hefði þurft að AM 149 8vo þar sem miðkaflinn er sannarlega varðveittur aftan við kvæðið í AM 161 8vo. Lesbrigði hans þar skera AM 161 8vo frá hinum handritunum og gera hann að ólíklegri fyrirmynd AM 149 8vo. Má þar nefna:

AM 149 8vo, AM 738 4to, Holm papp. 64 fol.] AM 161 8vo

14/9 hrammi] hami.

14/12 nefi] nefium.

14/19 virtri] vyartri.

Því er gert ráð fyrir forriti úr annarri átt að viðbótunum í AM 161 8vo.

6. Sérstaða Lbs 1199 4to

Lbs 1199 4to er í þessari rannsókn fært efst í stemma varðveittra pappírs-handrita og talið skyldara Konungsbókartexta en texti annarra handrita. Sú skoðun byggir aðallega á stafsetningu handritsins, en áður er þó vert að gaumgæfa tvo veigamikla leshætti sem vert er að geta áður en gerð er grein fyrir stafsetningareinkennum. Fyrst ber að nefna vísuorðin í 23/3:

K, Lbs 1199 4to] AM 738 4to, Holm papp. 64 fol., AM 149 8vo, AM 161 8vo

23/3 *grimm*mar simar] grunar siniar.

Vísuorðin eru því mislesin í öllum 17. aldar handritunum nema Lbs 1199 4to. Í 13. vísu er það einnig sér á báti:

K, Lbs 1199 4to, (AM 161 8vo)] AM 738 4to, Holm papp. 64 fol., AM 149 8vo, (AM 161 8vo)

13/3 geðsvinnari] geðhoscari.

Breytinguna má rekja til *Völsunga sögu*, enda hefst hér sá kafli kvæðisins sem felldur er út í Lbs 1199 4to en skrifaður er eftir *Völsunga sögu* í AM 738 4to, Holm papp. 64 fol. og AM 149 8vo, auk viðbóta AM 161 8vo. Orðið kemur raunar tvisvar fyrir í AM 161 8vo því að fyrri hluta kvæðisins lýkur í miðju orði, „geðsvin“, en viðbætur hafa „geðhoscari“.

Stafsetningareinkenni sem augljóslega eru ættuð úr eldra forriti miðað við málstig 17. aldar eru sjaldséð en finnast þó, sérstaklega í Lbs 1199 4to. Má hér rekja veigamestu tilvikin, og tæpa á aldri og eðli þeirra málbreytinga sem stafsetningin endurspeglar (eða endurspeglar *ekki*), og gefa þannig mynd af málstigi skrifara 17. aldar andspænis málstigi skrifara *Konungsbókar*. Um þau 17. aldar handrit sem hér eru undir má almennt segja að skrifarar þeirra séu trúir eigin málstigi og hirði lítt um stafsetningarfyrringingu. Því má draga þá ályktun að forn stafsetningareinkenni vitni um forrit.

(1) Í fimmtu vísu *Sigurdrífumála* í *Konungsbók* stendur orðmyndin „fœri“, af sögninni *fœra*. Afkringing *ø* og samfall þess við *é* hófst um miðbik 13. aldar og notkun eldri *ø*-tákna fjarar út á 14. öld; um 1400 er *æ* orðið algengasta táknið fyrir samfallshljóðið (Stefán Karlsson 1989, 7, 35; Bandle 1956, 79; Lindblad 1954, 146–148). Á 17. öld er því ljóslega fornlegt að tákna það hljóð sem orðið er að tvíhljóðinu [ai] með tákni fyrir kringt einhljóð, sem er raunin í bæði Lbs 1199 4to („fore“) og AM 161 8vo („fœri“).

Afar ósennilegt er að 17. aldar skrifarar hafi gripið til þessarar tákunnar án beinna áhrifa gamalla forrita, og nær óhugsandi að tveir þeirra hafi gert það samtímis og sjálfstætt. Hér bendir því til innbyrðis tengsla Lbs 1199 4to og AM 161 8vo, og tengsla þeirra við *Konungsbók*.

(2) Í *Konungsbók*, eins og víðar í samtímahandritum hennar, er oft ritað *o* í áhersluléttri stöðu. Smám saman vék rithátturinn fyrir „u“, og á 16. öld hvarf hann að heita algjörlega (Haraldur Bernharðsson 1999, 150; Björn K. Þórólfsson 1925, xxii; Bandle 1956, 68–69). Í 17. aldar handritunum er raunin enda sú að í flestum tilvikum hefur gömlu *o* verið skipt út fyrir *u*. Dæmi hins gagnstæða finnast öll í Lbs 1199 4to og eitt til í AM 161 8vo, sem styrkir innbyrðis vensl þessara handrita:

9/3 *konom*] *konom* AM 161 8vo, Lbs 1199 4to.

9/5 of liþo] of lido Lbs 1199 4to.

27/4 *konor*] *konor* Lbs 1199 4to.

27/5 *brauto*] *brauto* Lbs 1199 4to.

28/3 *beckiom*] *beckiom* Lbs 1199 4to.

28/6 *konor*] *conor* Lbs 1199 4to.

Þess ber að geta að í Lbs 1199 4to er *o* ekki ritað í áhersluléttri stöðu í texta *Sigurdrífumála* í öðrum orðum en þessum.

(3) Í *Konungsbók* standa *rúnir* í fyrsta vísuorði hvernar vísu rúnatalsins. Í fyrsta erindi þess er ritað „Sigrúnar“ fullum fetum en annars, alls sex sinnum, er endingin stytt án vísbendinga um sérhljóð. Kvk. *ō*-stofnar höfðu í fornu máli endinguna *-ar* í nf. og þf. ft. en fengu síðar endinguna *-ir*, fyrir áhrif frá *i*-stofnum. Þróunin hófst þegar í forníslensku (Björn K. Þórólfsson 1925, 15), en erfitt er hins vegar að segja til um hvenær *rúnar* vék fyrir *rúnir*. *Ordbog over det norrøne prosasprog* (ONP) telur sautján dæmi orðsins í nf. eða þf. ft., þar af tólf með endingunni *-ar* í handritum frá 1200–1425. Síðari dæmin fimm hafa hins vegar öll *-ir* endingu og standa í handritum frá 1500–1650. Óháð aldri og útbreiðslu þessarar breytingar yrði að telja það einkennilega tilviljun að skrifari Lbs 1199 4to hafi „sigrúnar“ á þeim stað einum sem því bregður svo óbundnu fyrir í *Konungsbók*, en annars „rúnir“ sex sinnum. Skrifara Lbs 1199 4to er því sýnilega tamara að rita *rúnir*, þótt hann geri undantekningu undir áhrifum Konungsbókartexta.

(4) *Konungsbók* hefur „tysvar“ í sjöttu vísu, og mætti heita einkennilegt ef skrifað væri eftir á 17. öld. Lbs 1199 4to tekur einmitt rithátt-

inn upp á þessum stað, eitt 17. aldar handrita og vafalaust að dæmi Konungsbókartexta. Í forníslensku voru *tysvar* og *tvisvar* samhliða myndir uns sú fyrri vék, og telur Hreinn Benediktsson (Hreinn Benediktsson 1977, 218) að breytingin *ui > (u)y* hafi gengið yfir á seinasta hluta 13. aldar. *Tysvar* kemur hvergi fyrir í *Guðbrandsbiblíu* (Bandle 1956, 74) og Ritmálsskrá Orðabókar Háskólans geymir engin dæmi þess. Af 13 dæmum *ONP* eru þrjú úr handritum frá 15. öld yngst, en önnur frá 13. og 14. öld.

(5) Þ til tákunar önglhjóðsins *ð* í innstöðu og bakstöðu er fornt rit-einkenni. Stefán Karlsson bendir á að snemma á 14. öld sé *þ* orðið fátítt í innstöðu og bakstöðu og hverfi um 1400 (Stefán Karlsson 1989, 37). Í *Sigurdriðumálum* 17. aldar er raunin enda sú að í flestum tilfellum stendur *d* þar sem *Konungsbók* hefur *þ*. Þó eru örfá dæmi um hið gagnstæða:

24/5 *queþin*] *queþinn* AM 161 8vo, *queþin* Lbs 1199 4to.

24/6 *orþ*] *orþ* Lbs 1199 4to.

25/4 *eþa*] *eþa* AM 161 8vo, Lbs 1199 4to. *sagþr*] *sagþur* **Holm papp. 64 fol.**

25/5 *qvþr*] *qvþur* **Holm papp. 64 fol.**, *qvþur* AM 161 8vo, Lbs 1199 4to.

Til undantekningar heyrir í þessu samhengi að finna dæmi úr **Holm papp. 64 fol.** til viðbótar við AM 161 8vo og Lbs 1199 4to. Heilt yfir er þó skrifurum allra handritanna greinilega mun tamara að rita *d* þar sem *Konungsbók* hefur *þ*, og hljóta þessi einangruðu tilvik að benda til forritsins.

Athygli vekur einnig að í Lbs 1199 4to er „*queþin*“ stytt á nákvæmlega sama hátt og í *Konungsbók*: með striki efst í gegnum hálegg á *þ*.

(6) *Tvisvar* sinum í pappírshandritum 17. aldar kemur fram fornleg varðveisla tveggja orðmynda:

K] Lbs 1199 4to

23/3 *faþr*] *faþur*.

24/4 *ofviþr*] *ofviþur* (og í AM 161 8vo).

Engin önnur handrit, nema þau sem eru með vissu uppskriftir *Konungsbókar* eftir að kverið týndist, varðveita *þ* í þessum orðum. Í báðum tilvikum er dregið strik efst í gegnum hálegg *þ* sambærilegt við *Konungsbók*. Þó hefur strikið gildi styttingar í *Konungsbók* en enga merkingu í Lbs 1199 4to. Strikið má því rekja til forrits.

Oskar Bandle (Bandle 1956, 152–153) bendir á að í forníslensku lifðu

myndir með *-ðr(-)* og *-nnr* samhliða en í *Guðbrandsbiblíu* eru eingöngu varðveittar myndir með *-nnr*. Myndir með *-ðr(-)* eru tilkomnar vegna frumnorrænnar hljóðbreytingar:

nnr > *ðr*

nnr > *ðr*

Myndir undir áhrifum breytingarinnar komu jafnan fyrir samhliða orðmyndum án breytingar og í flestum tilfellum hurfu þær fyrrnefndu, til að mynda:

no. *brunnr/bruðr*

no. *munnr/muðr*

lo. *sannr/saðr*

2./3. p. et. nt. *finnr/fiður* (af *finna*)

Ekki er ljóst hvenær síðari myndirnar urðu einráðar. ONP sýnir einungis tvö dæmi um lo. *sannr* ritað með *þr*, hvort tveggja úr *Íslensku bómiliubókinni* frá því um 1200, en öll dæmi um *ósvinnur* eru rituð með *-nnr*, 13 talsins. Þá er og ljóst að myndir með *-ðr(-)* voru horfnar á tímum *Guðbrandsbiblíu* og því afar ólíklegt að skrifarar 17. aldar hafi táknað *-ðr*-fremur en *-nnr* nema að fyrirmynd eldra forrits. Enn hljóta rithættir Lbs 1199 4to að verða raktir til *Konungsbókar*.

(7) Að síðustu ber að nefna forvitnilega varðveislu *m-rúnarinnar* í Lbs 1199 4to:

K, Lbs 1199 4to] AM 738 4to, Holm papp. 64 fol., AM 161 8vo, AM 149 8vo

24/4 Ψ] madur

Notkun *m-rúnarinnar* í þessum tilgangi er býsna algeng í *Konungsbók*, ekki síst í *Hávamálum*. Gustaf Lindblad (Lindblad 1954, 54–55) telur hana fornleg áhrif í *Konungsbók* sjálfri þar sem hún sé fátíð eftir 1250. Hvað sem nákvæmri tímasetningu líður er ljóst að ef Lindblad fer nokkru nærri, og rúnin varð fornleg þegar á 13. öld, mun hún sannarlega hafa verið það á 17. öld, og þá varla rituð nema eftir eldra forriti. Notkun hennar er sjöunda vísbending þess að Lbs 1199 4to sé, svo langt sem það nær, nákomnið *Konungsbók*.

7. Síðustu vísur *Sigurdrífumála*

Þau 17. aldar handrit sem lögð eru til grundvallar eiga það sameiginlegt að varðveita *Sigurdrífumál* án augljósra vísbendinga um að kvæðið sé skrifað upp eftir að kverið týndist og að fyllt hafi verið í eyðu með texta úr annarri átt. Flest bendir til að þau séu af sama meiði, runnin frá uppskrift texta *Konungsbókar* án miðkaflans. Í því augnamiði að finna þá uppskrift síðustu vísna *Sigurdrífumála* sem líklegust sé til þess að standa næst *Konungsbókartextanum*, er ljóst að Lbs 1199 4to hefur sérstöðu. Þar birtast leshættir sem benda til skyldleika, „grimmar simar“ og „geðsvinnari“, auk þess sem samanburður á stafsetningu handrita greinir Lbs 1199 4to frá samtímahandritum en tengist *Konungsbók*. Jafnframt er ótrúlegt að tákun þ í orðunum *sapur*, *ósviþur* og *qveþin*, þar sem skrifari setur strík í gegnum hálegg með nákvæmlega sama hætti og í *Konungsbók*, sé tilviljun.

Sum þeirra einkenna sem birtast í Lbs 1199 4to benda til þess að milliliðir frá *Konungsbók* til Lbs 1199 4to séu fáir og ekki er óhugsandi að *P, forrit Lbs 1199 4to, sé einfaldlega skrifað beint eftir *Konungsbók*. Erfitt er til dæmis að ímynda sér að *m*-rúnin haldist í gegnum margar uppskriftir, sérstaklega í ljósi þess að ekkert annað 17. aldar handrit en Lbs 1199 4to varðveitir hana á sama stað og *Konungsbók*. Þrátt fyrir ólíka varðveislu efnis í Lbs 1199 4to og *Konungsbók* er ekki hægt að horfa fram hjá þessum vísbendingum í Lbs 1199 4to um náinn skyldleika textans og texta *Konungsbókar* og því ætti sá texti að vera lagður til grundvallar síðustu vísu *Sigurdrífumála*.

Eftirfarandi eru vísurnar, stafréttar eftir Lbs 1199 4to:¹³

29

1. þad ræd eg þer VI
2. þott med feggium fari
3. aþpru mäl til aufug
4. druckinn deila
5. fcalltu uid dolgvido.
6. margan ftelur vijn vite

13 Í meistaraprófsritgerðinni eru vísurnar prentaðar með lesbrigðum úr öðrum handritum (Þórdís Edda Jóhannsdóttir 2011, 98–104).

30

1. *Songur* og *øl*
2. *hefur* *feggium* *verid*
3. *fumum* *modtrega*.
4. *fumum* *ad bana*
5. *fumum* *ad Bæl ftöf[um]*
6. *fiold* er *þad* er *tregur* *firra*

31

1. *Þad Ræd ec þer* VII
2. *Eff þu* *fakar* *deiler*
3. *vid* *hugfulla* *hale*
4. *beriaft* er *betra*
5. *enn* *brenna* *fie*
6. *inni* *adftófum*.

32

1. *þad ræd þer* VIII
2. *ad þu* *fkallt* *vid* *Illu* *fia*
3. *oc* *firraft* *flærdarftafi*.
4. *Meÿ þu* *teygjat*
5. *ne* *manns* *qono*
6. *ne* *eggia* *ofgamans*.

33

1. *Þad ræd þer* IX
2. *ad þu* *naam* *Biarger*
3. *huarf þu* *a* *folþum* *fíþur*
4. *huarz* *ero* *fottdaðdir*
5. *ęda* *ero* *fędaþer*
6. *eþa* *ero* *vapndaþer* *verar*

34

1. *haug* *skal* *giora*
2. *þeim* er *lidner* *ero*.
3. *þuo* *hendur* og *haufud*
4. *kemba* og *þerra*
5. *ad* *i* *kiftu* *fari*.
6. og *bidia* *sælan* *fofa*.

35

1. þad ræd þer X
2. ad þu truer alldre
3. vafom vargdropa. varôm vargdropa
4. huarz tu ert brödurbane
5. eda hafer þu felldan födur.
6. Ulfur er i ungumm fine
7. þo fie gulli gladur.

36

1. facar oc heipter
2. higgia svefngar vera
3. nie harminn helldur.
4. Vitz oc vopna
5. vant er jøfri ad fa,
6. þeim er scal fremftur med firrum.

37

1. Þad ræd þer XI.
2. ad þu vid illu fęr
3. huorn veg af vegi.
4. langt lijf þikiunft eg
5. lofdungs vita.
6. Røm ero rog af rifin.

Verða nú borin saman og rædd helstu atriði sem á annan veg eru í Lbs 1199 4to en í útgáfum Jóns Helgasonar og Sophusar Bugges.

29/5 fcalltu] scalattv SB; skal[at]tu JH.

Jón vísar í AM 738 4to þar sem orðið hefur verið leiðrétt á spássíu með hendi Árna Magnússonar. Að spássíuskriftinni frátalinni eru 17. aldar handritin samhljóða Lbs 1199 4to. „Skalattu“ er þó eðlilegri merkingar miðað við tón kvæðisins, og væru menn þá hvattir til þess að deila *ekki* við dólgniðu. Sé texti Lbs 1199 4to skoðaður í samhengi við neitunarviðskeyti *Konungsbókar* sést að í tveimur tilfellum af fimm eru þau rangtúlkuð. Varla er óvænt að þetta hafi flækst fyrir 17. aldar skrifurum, enda sjást þess merki í uppskriftum dróttkvæða að þekking á neitunarviðskeytum fór dvínandi þegar á síðari hluta 13. aldar, eins og Katrín Axelsdóttir hefur rakið (Katrín Axelsdóttir 2003, 130).

30/3 fumum modtrega] morgom at móþtrega SB; mǫrgum [at] móðtrega JH.

Hér greinir handrit á: AM 161 8vo og AM 149 8vo fylgja Lbs 1199 4to, í AM 738 4to er strikað yfir „sumum“ fyrir „mǫrgumm“, en í Holm papp. 64 fol. stendur „mǫrgum sinnum modtrega“. Merking sker hér ekki úr um líkur og liggja því rökin í ljóðstafasetningu. Sé gert ráð fyrir að staðið hafi *sumum* vantar stuðul við *móðtrega*. Þá ber að hafa í huga að ljóðstafasetning *Konungsbókar* er síður en svo fyllilega samræmd, og er skemmst að minnast fyrstu tveggja vísuorða *Völuspár*: „Hljóðs bið ek allar kindir“. Þannig er alls ekki útilokað að í *Konungsbók* hafi staðið *sumum*. Hins vegar er auðvelt að ímynda sér að *sumum* sé upphaflega mislestur þar sem orðið er endurtekið í næstu tveimur vísuorðum og skrifari gat hafa farið línuvillt (jafnvel skrifari *Konungsbókar*). Líklegast má þó telja að *Konungsbók* hafi haft *sumum* en leshátturinn *mǫrgum* sé íhlotun fræðimanna á borð við Árna Magnússon.

33/3 folþum] foldv SB; foldum JH.

Hér er einstakt dæmi þess að skrifari Lbs 1199 4to fyrni stafsetningu sína ranglega og tákni upprunalegt lokhljóð með *þ*, sem skrifari *Konungsbókar* hefði nær örugglega ekki gert. Það má hins vegar dæma léttvægt á móti þeim fjölmörgu einkennum öðrum sem standa í samræmi við fornt mál *Konungsbókar* og þegar eru rakin.

33/3 fiþur] finnr SB og JH.

Víst má telja að í *Konungsbók* hafi staðið „fiþr“, enda harla ósennilegt að skrifari Lbs 1199 4to hafi breytt „finnr“ í „fiþr“ (og ekki síst í ljósi þess að framangreint dæmi um rangan rithátt virðist einstakt). Ennfremur er eftirtektarvert að líkt og í (5) og (6) er *þ* ritað með striki efst í gegnum hálegg; í *Konungsbók* finnast tvö dæmi þess að skrifari stytta *fiðr* í *fiþ* með háleggsstriki. Ritháttur Lbs 1199 4to á því nær örugglega rætur að rekja til kversins týnda.

34/1 haug] Laug SB og JH.

Þvert á handrit leiðrétta Jón og Bugge *haug* í *laug* á grundvelli ljóðstafa, og líklega einnig orða 34/3: „þvo hendur og höfuð.“ Þótt auðvelt sé að fallast á slík bragfræðileg sjónarmið mælir ekkert efnislega gegn rithættinum *haug*. Sem fyrr segir er ljóðstafasetning *Konungsbókar* fjarri því fastmótud og

þar sem handritin eru samhljóma verður að telja líklegt að *haug* hafi staðið í *Konungsbók*.

34/5 ad] áþr SB; áðr JH.

Pappírshandrit hafa ýmist *að* eða *áður* en 17. aldar handrit öll hið fyrra. Þótt *áður* kunni vissulega að vera upphaflegt, og sé rökréttara í samhenginu, verður ekki framhjá því litið að fimm elstu pappírshandritin varðveita það ekki. *Konungsbók* gæti því hæglega hafa haft *at*.

35/7 þo sie gulli gladdur] þo se hann gvlli gladdr SB; þó[tt] sé hann gulli gladdr JH.

Útgáfur víkja hér allmjög frá handritum. Í fyrsta lagi prentar Jón „þó[tt]“ þvert á handrit 17. aldar, sem öll hafa *þó*. Rökstuðning skortir, en Klaus von See og fleiri (von See et al. 2006, 615) telja breytinguna nauðsynlega þar sem *þótt* á þessum stað merki „þó að“. Í öðru lagi fylgja Jón og Bugge báðir þeim handritum sem bæta við „hann“, en það stendur hvorki í Lbs 1199 4to, AM 161 8vo né AM 149 8vo. Í þriðja lagi hafa báðir útgefendur „gladdr“, sem vissulega stendur í hluta handritanna en ekki í Lbs 1199 4to. Hvorki bragfræði né merking krefjast þess hins vegar að í *Konungsbók* hafi fremur staðið *gladdr* en *gladr*, og því allt eins líklegt að hið síðara sé upprunalegra.

36/2 higgia] hyggjat SB og JH.

Báðir útgefendur kjósa neitunarviðskeyti, réttilega eftir því sem best verður séð þótt ekki standi það í öllum handritum. Vart þarf að undra, í ljósi þess sem fyrr er sagt um hnignun neitunarviðskeyta, að þau hafi skolast til í meðförum 17. aldar skrifara. Merking vísuorðsins yrði skráttin án neitunar: „sakar og heiptir hyggja svefnugar vera“ öfugt við „sakar og heiptir hyggi ekki svefnugar vera“, sem er öllu rökréttara.

37/6 af] of SB og JH.

Lesháttinn velur Jón úr P⁵ en Bugge tiltekur ekki ástæður sömu ákvörðunar. Hvorki merking né bragur krefjast *of* frekar en *af* og því allar líkur á að *Konungsbók* hafi haft *af*, líkt og öll handrit 17. aldar.

8. Niðurstaða

Við fyrstu sýn kann það að virðast óvænt niðurstaða að handrit sem varðveitir ekki texta *Konungsbókar* í heild skuli lagt til grundvallar síðustu vísium *Sigurdrífumála*, en þá ber að hafa í huga að vinnubrögð skrifara fyrri alda stýrðust af margvíslegum sjónarmiðum og ólíkar ástæður lágu að baki úrfellingum. Varðveisluhefð kvæðisins gefur ákveðnar vísbendingar um misjöfn viðhorf til þess. Annars vegar var litið á *Sigurdrífumál* sem lærdómskvæði en hins vegar sem hluta stærri sögu af Sigurði Fáfnisbana. Í því samhengi er ekkert sem kemur í veg fyrir að yngri handrit með styttnum texta hafi runnið frá *Konungsbók* og standi henni nærri. Samanburðarrannsókn á stafsetningu og lesbrigðum yngri handrita og *Konungsbókar* sýnir glögglega að Lbs 1199 4to varðveitir fornleg einkenni, einkum í stafsetningu, umfram önnur yngri handrit (sem þar að auki eru í fullu samræmi við stafsetningu *Konungsbókar*). Af yngri handritum, sem ekki er með vissu hægt að flokka til þeirra uppskrifta *Konungsbókar* sem sannarlega voru gerðar eftir að hver bókarinnar glataðist, reynist Lbs 1199 4to bera fornlegust einkenni; hljóta þau að vega þyngst og handritið því að liggja til grundvallar útgáfu síðustu vísanna.

HEIMILDASKRÁ

HANDRIT

<i>Safn Árna Magnússonar:</i>	<i>Reykjavíkurdæld Hins íslenska</i>
AM 738 4to	<i>bókmenntafélags:</i>
AM 148 4to	ÍBR 36 4to
AM 149 8vo	ÍBR 24 8vo
AM 161 8vo	
<i>Safn Konungsbókhliðunnar í</i>	<i>Kaupmannahafnardeild Hins íslenska</i>
<i>Stokkhólmi:</i>	<i>bókmenntafélags:</i>
Holm papp. fol. 64	ÍB 68 4to
	ÍB 299 4to

<i>Handritasafn Jóns Sigurðssonar:</i>	<i>Safn Konunglega bókasafnsins í Kaupmannahöfn:</i>
JS 223 4to	NKS 1108 fol.
JS 377 8vo	NKS 1109 fol.
<i>Handritasafn Landsbókasafns:</i>	NKS 1110 fol.
Lbs 214 4to	NKS 1111 fol.
Lbs 215 4to	NKS 1866 4to
Lbs 289 4to	NKS 1867 4to
Lbs 631 4to	NKS 1868 4to
Lbs 636 4to	NKS 1869 4to
Lbs 1199 4to	NKS 1870 4to
Lbs 1246 4to	NKS 1872 4to
Lbs 1441 4to	
Lbs 1562 4to	<i>Safn Thotts:</i>
Lbs 1588 4to	Thott 773a fol.
Lbs 1249 8vo	Thott 1491 4to
Lbs 1341 8vo	Thott 1492 4to
Lbs 1609 8vo	
Lbs 3633 8vo	
Lbs 1689 4to	

PRENTAÐAR HEIMILDIR

- Andersson, Theodore M. 1981. „The lays in the lacuna of Codex Regius.“ *Specvlvm Norroenum. Norse Studies in Memory of Gabriel Turville-Petre*. Ritstj. Ursula Dronke et al. [Óðinsvéum]: Odense University Press, 1–26.
- Bandle, Oskar. 1956. *Die Sprache der Guðbrandsbiblía. Orthographie und Laute. Formen*. Bibliotheca Arnarnagana 17. Kaupmannahöfn: Ejnar Munks-gaard.
- Björn K. Þórólfsson. 1925. *Um íslenskar orðmyndir á 14. og 15. öld og breytingar þeirra úr forn málinu. Með viðauka um nýjungar í orðmyndum á 16. öld og síðar*. Reykjavík: Háskólaráð Íslands. Endurpr. 1987. Rit um íslenska málfræði 2. Reykjavík: Málvísindastofnun Háskóla Íslands.
- Björn K. Þórólfsson. 1950. „Nokkur orð um íslenzkt skrifletur.“ *Árbók Landsbókasafns Íslands* 5–6 (1948–1949): 116–152. Endurpr. 2004. Útg. Ögmundur Helgason. Reykjavík: Landsbókasafn Íslands – Háskólabókasafn.
- Bugge, Sophus (útg.). 1867. *Norræn fornkvæði = Íslandsk samling af folkelige oldtids-digte om Nordens guder og heroer, almindelig kaldet Sæmundar Edda hins fróða*. Ósló: Mallings.

- Einar G. Pétursson. 1984. „Hvenær týndist kverið úr Konungsbók eddukvæða?“ *Gripla* 6: 265–291.
- Einar Ól. Sveinsson. 1962. *Íslenzkar bókmenntir í fornöld* 1. [s.l.]: Almenna bókafélagið.
- Finnur Jónsson og Ludvig F. A. Wimmer (útg.). 1891. *Håndskriftet Nr. 2365 4to gl. kgl. Samling på det store kgl. bibliotek i København (Codex regius af den ældre Edda) i fototypisk og diplomatisk gengivelse*. Kaupmannahöfn: Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur.
- Finnur Jónsson. 1921. „Sagnformen i helteedigtene i Codex regius.“ *Aarbøger for nordisk oldkynndighed og historie*: 1–104.
- Finnur Jónsson. 1920–1924. *Den oldnorske og oldislandske litteraturs historie* 1–3. Kaupmannahöfn: G. E. C. Gad.
- Gísli Sigurðsson (útg.). 1998. *Eddukvæði*. Reykjavík: Mál og menning.
- Grimstad, Kaaren (útg.). 2000. *Völsunga saga. The Saga of the Volsungs. The Icelandic Text According to MS Nks 1824 b, 4°*. Bibliotheca Germanica, Series Nova 3. Saarbrücken: AQ-Verlag.
- Guðvarður Már Gunnlaugsson, Haraldur Bernharðsson og Vésteinn Ólason (útg.). Væntanleg rafræn. *Konungsbók eddukvæða, GKS 2365 4to*. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.
- Haraldur Bernharðsson. 1999. *Málblöndun í sautjándu aldar uppskriftum íslenskra miðaldahandrita*. Málfræðirannsóknir 11. Reykjavík: Málvísindastofnun Háskóla Íslands.
- Helgi Guðmundsson. 2002. „Codex Regius.“ *Land úr landi. Greinar*. Reykjavík: Háskólaútgáfan, 6–12.
- Heusler, Andreas. 1902. „Die Lieder der Lücke im Codex Regius der Edda.“ *Germanistische Abhandlungen. Hermann Paul zum 17. märz 1902 dargebracht*. Strassburg: Verlag von Karl J. Trübner, 1–98.
- Hreinn Benediktsson. 1977. „An Extinct Icelandic Dialect Feature: y vs. i.“ *Dialectology and Sociolinguistics. Essays in Honor of Karl-Hampus Dahlstedt*, Rítstj. Claes-Christian Elert. Acta Universitatis Umensis 12. Umeå: Umeå Universitet, 28–46. Endurpr. 2002. *Linguistic Studies. Historical and Comparative*. Rítstj. Guðrún Þórhallsdóttir et al. Reykjavík: Málvísindastofnun Háskóla Íslands, 214–226.
- Jackson, Elizabeth. 1994. „A New Perspective on the Relationship between the Final Three Sections of *Hávamál* and on the Role of Loddfáfnir.“ *Saga-Book* 24: 33–57.
- Jón Helgason. 1958. *Handritaspjall*. Reykjavík: Mál og menning.
- Jón Helgason (útg.). 1959. *Eddadigte 3. Helteedigte (første del)*. 2. útg. Nordisk Filologi A: Tekster 8. Kaupmannahöfn: Ejnar Munksgaard.
- Katrín Axelsdóttir. 2003. „Brottskafnir stafir í Konungsbók eddukvæða.“ *Gripla* 14: 129–143.

- Kroesen, Riti. 1997. „The Valkyries in the Heroic Literature.“ *Skáldskaparmál* 4: 129–160.
- Kålund, Kristian (útg.). 1889–1894. *Katalog over den Arnemagnæanske håndskriftsamling* 1–2. Kaupmannahöfn: Gyldendalske Boghandel.
- Lindblad, Gustaf. 1954. *Studier i Codex Regius av äldre Eddan* 1–3. Lundastudier i nordisk språkvetenskap 10. Lund: C. W. K. Gleerup.
- Mogk, Eugen. 1904. *Geschichte der norwegisch-isländischen Literatur*. 2. útg. Strassburg: Karl J. Trübner.
- Páll Eggert Ólason. 1918–1937. *Skrá um handritasöfn Landsbókasafns* 1–3. Reykjavík: Landsbókasafn Íslands.
- von See, Klaus et al. 2006. *Kommentar zu den Liedern Edda* 5. *Heldenlieder (Frá dauða Sinfjötla, Grípissþá, Reginsmál, Fáfnismál, Sigdrífumál)*. Heidelberg: Universitätsverlag Winter.
- Stefán Karlsson og Jonna Louise-Jensen. 1970. „En marginal i Codex Regius af Den ældre Edda.“ *Opuscula* 4: 80–82.
- Stefán Karlsson. 1986. „Orðsnillin og skriftin.“ *Equus Troianus sive Trójubestur. Tygjaður Jonnu Louis-Jensen* 21. október 1986. Reykjavík: Menningar- og minningarsjóður Mette Magnussen, 70–73.
- Stefán Karlsson. 1989. „Tungan.“ *Íslensk þjóðmenning* 6. *Munnmenntir og bókmenning*. Ritstj. Frosti F. Jóhannsson. Reykjavík: Bókaútgáfan Þjóðsaga, 1–54.
- Stefán Karlsson. 1993. „Niðurlag Konungsbókar.“ *Púsund og eitt orð sagt Sigurgeiri Steingrímssyni fimmtugum* 2. október 1993. Ritstj. Guðvarður Már Gunnlaugsson et al. Reykjavík: Menningar- og minningarsjóður Mette Magnussen. Endurpr. 2000. *Stafkrókar. Ritgerðir eftir Stefán Karlsson gefnar út í tilefni af sjötugsafmæli hans* 2. desember 1998. Ritstj. Guðvarður Már Gunnlaugsson. Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, Rit 49. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum, 242–244.
- Ussing, Henrik. 1910. *Om det indbyrdes forhold mellem heltekvadene i ældre Edda*. Kaupmannahöfn: G. E. C. Gads forlag.
- Vésteinn Ólason. 1992. „Eddukvæði.“ *Íslensk bókmenntasaga* 1, ritstj. Vésteinn Ólason. Reykjavík: Mál og menning, 75–188.
- Vésteinn Ólason. 2001. „Inngangur.“ *Konungsbók eddukvæða. Codex regius. Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi. Gl. Kgl. Sml. 2365 4to*. Reykjavík: Lögberg, Edda – miðlun og útgáfa, xiii–xlii.
- Þórdís Edda Jóhannesdóttir. 2011. *Síðustu vísur Sigurdrífumála. Varðveisla og vitnisburður yngri handrita*. Meistaraprófsritgerð, Háskóli Íslands.

SUMMARY

Sigurdrífumál and the Lacuna in *Codex Regius*. The Transmission of *Sigurdrífumál* in Later Manuscripts and Editing its Final Stanzas

Keywords: *Sigurdrífumál*, *Konungsbók Eddukvæða (Codex Regius)*, Lbs. 1199 4to.

Sigurdrífumál is one of the eddic poems preserved in the manuscript GKS 2365 4to (*Codex Regius*) from the second half of the thirteenth century. The poem is defective in *Codex Regius* due to a lacuna, with one quire missing from the manuscript. In printed editions *Sigurdrífumál* consists of 37 verses but in *Codex Regius* the lacuna starts at the second line of the 29th verse. Fortunately, the remaining verses have been preserved in younger paper manuscripts and it is thus clear that the poem was transcribed before the quire was lost. Sophus Bugge and Jón Helgason researched the preservation of the final verses of *Sigurdrífumál* for their eddic poetry editions, but neither scholar took account of the manuscripts in the National Library of Iceland, and thus failed to make use of Lbs 1199 4to. In fact this manuscript preserves details which seem to derive directly from *Codex Regius* and may thus be the oldest manuscript that includes the last verses in *Sigurdrífumál*. Thus, it is suggested that the witness of Lbs 1199 4to should be taken into account in future editions of *Sigurdrífumál*.

Þóráis Edda Jóhannesdóttir
Háskóla Íslands
Suðurgötu
IS-101 Reykjavík
thj11@hi.is